

Barbara Krucka

MECHANIZM POWSTAWANIA BŁĘDÓW
W REKCJI CZASOWNIKOWEJ
(W RAMACH KLAS SEMANTYCZNYCH CZASOWNIKA)

Znaczącym odkryciem semantyki strukturalnej jest stwierdzenie zależności między znaczeniem czasownika a jego właściwościami rekcyjnymi. Analiza rządu czasowników pozwala dokonać ich podziału na klasy semantyczne, umożliwia także wyróżnienie poszczególnych znaczeń danego czasownika¹.

Pojęcie klasy semantycznej zostało w językoznawstwie ściśle zdefiniowane: do jednej klasy semantycznej należą czasowniki niezbyt oddalone od siebie w polu semantycznym (odległość tę można zmierzyć za pomocą metod matematycznych)².

Badania diachroniczne polskich czasowników wskazują na związek między semantycznymi i rekcyjnymi cechami czasownika³. Wyrazem tej zależności jest między innymi dążenie do unifikacji rządu czasowników należących do tej samej klasy semantycznej. Tendencja ta doprowadziła do zmiany rekcji np. czasownika *rządzić* z biernikowej na narzędnikową (por. stpol. „Raczyż nas rządzić na wieki”), albowiem czasowniki tej klasy mają w większości rekcję narzędnikową, np. dowodzić, kierować, władać kim, czym.

Mechanizm wyrównywania cech syntaktycznych czasowników należących do jednej klasy semantycznej działa także we współczesnej polszczyźnie,

¹ J. Apresjan, *Koncepcje i metody współczesnej lingwistyki strukturalnej*, Warszawa 1971, s. 181–182.

² J. Apresjan, *Sowriemiennye metody izuczenija znaczenij i niekotoryje problemy strukturalnoj lingwistyki*, [w:] *Problemy strukturalnoj lingwistyki*, Moskwa 1963; tenże, *Opyt opisania znaczenij glagolow po ich sintaksiczeskim priznakam (tipam uprawlenija)*, „Woprosy jazykoznanija” 1965, nr 5.

³ Dokładniejsza analiza tego problemu zob. B. Krucka, *System semantyczny czasownika polskiego a jego właściwości rekcyjne (w aspekcie diachronicznym)*, „Przegląd Rusycystyczny” 1984, z. 1–2.

powodując powstawanie niepoprawnych związków wyrazowych⁴. Błędy w zakresie rekcji czasowników są niezwykle częste, co świadczy o sile i żywotności procesów wyrównawczych.

Materiał egzemplifikacyjny został zebrany w wyniku obserwacji tekstów mówionych na terenie Łodzi, języka przekazów telewizyjnych oraz artykułów prasowych. Niektóre przykłady zostały zaczerpnięte ze *Słownika poprawnej polszczyzny* pod red. W. Doroszewskiego i zweryfikowane za pomocą specjalnie skonstruowanego testu, przeprowadzonego wśród uczniów łódzkich szkół podstawowych i średnich. Zostały także przytoczone przykłady jednostronnych wykończeń w zakresie rządu czasowników.

Wyrównania rekcyjne zostały zaobserwowane w następujących klasach semantycznych czasowników:

1. KS czasowników oznaczających kierowanie, rządzenie.

Działać kim, czym (zam. na kogo, na co): „Impuls nim działa” (t. m.). W tym kontekście czasownik został użyty w znaczeniu ‘kierować, powodować kim’.

$V + \text{na } N_{\text{acc.}} \geq V + N_{\text{instr.}}$

Dominować kim, czym (zam. nad kim, czym): „Skorpionem dominuje seks” (t.m.). W powyższym zdaniu czasownik został użyty w znaczeniu ‘rządzić’ bliskim znaczeniu ‘panować, dominować’ nad kim, czym.

$V + \text{nad } N_{\text{instr.}} \geq V + N_{\text{kim, czym}}$

Koordynować kim, czym (zam. kogo, co): „Jest takie centrum w Atlancie. Oni tam wszystkim koordynują” (TVP1, 26.02.1989 r., godz. 9.00, „Tele-ranek”).

Przewodzić: „który właściwie nim [komitetem] przewodził” (TVP1, 29.03.1990 r., godz. 21.15, „Interpelacje”).

$V + N_{\text{dat.}} \geq V + N_{\text{instr.}}$

Regulować kim, czym (zam. kogo, co): „musi pożywieniem regulować” (TVP1, 1.09.1990 r., godz. 19.00, „Z kamerą wśród zwierząt”); „Rząd chciałby regulować zasadami uwłaszczenia gruntów” (TVP1, 18.01.1993 r., godz. 19.30, „Wiadomości”); „Muszę regulować tymi godzinami” (t. m.).

$V + N_{\text{acc.}} \geq V + N_{\text{instr.}}$

Rozkazywać kim, czym (zam. komu, czemu): „Ty mną nie rozkazujesz”. Przykład ten został zaobserwowany wielokrotnie w języku dzieci z pierwszych klas szkoły podstawowej. Czasownik został tu użyty w znaczeniu ‘rządzić’ i dostosowany pod względem rekcji do pozostałych czasowników tej klasy.

$V + N_{\text{dat.}} \geq V + N_{\text{instr.}}$

Przytoczone wyżej błędne konstrukcje powstały pod wpływem innych czasowników należących do tej klasy semantycznej i posiadających rekcję

⁴ Por. D. Buttler, *Innowacje składniowe współczesnej polszczyzny (walencja wyrazów)*, Warszawa 1976, s. 51–57.

narzędnikową, por.: administrować kim, czym: administrować fabryką; dowodzić kim, czym: dowodzić młodzieżą; dyrygować kim, czym: dyrygować robotami ziemnymi; kierować kim, czym: kierować instytucją; powodować kim, czym: powodować koniem; rozporządzać kim, czym: rozporządzać pieniędzmi; rządzić kim, czym: rządzić ludźmi; sterować kim, czym: sterować produkcją; władać kim, czym: władać poddanymi; zarządzać kim, czym: zarządzać majątkiem.

2. KS czasowników oznaczających decydowanie o kimś albo o czymś.

Zaważyć o kim, czym (zam. na kim, czym): „Co może zaważyć o przyszłych losach Gorbaczowa” (TVPI, 21.01.1990 r., godz. 21.05. „Siedem dni – Świat”).

$V + na N_{loc.} \geq V + o N_{loc.}$

Błąd w formie rządzonej powstał pod wpływem innych czasowników tej klasy rządzących miejscownikiem z przyimkiem *o*: decydować o kim, o czym: decydować o przyszłości; rozstrzygać o kim, czym: rozstrzygać o czymś losie; postanawiać o kim, czym: postanawiać o czymś losie; przesądzać o kim, o czym: przesądzać o zwycięstwie.

3. KS czasowników oznaczających pobudzanie kogoś do działania.

Dynamizować kogo do czego (poprawnie: bez dopełnienia): „Hospitacje dynamizują nauczyciela do pracy” (t. m.). Czasownik w cytowanym wyżej zdaniu został użyty w błędnym znaczeniu ‘pobudzać’. Nieprawidłowa forma rządzona powstała pod wpływem pozostałych czasowników tej KS: pobudzać kogo do czego: pobudzać do myślenia; podniecać kogo do czego: podniecać do walki; natchnąć kogo do czego: natchnąć do działania; inspirować kogo do czego: inspirować do pracy; zachęcać kogo do czego: zachęcać do zgody; zapalać kogo do czego: zapalać do czynu.

4. KS czasowników oznaczających wywieranie wpływu na kogoś, na coś.

Ingerować na kogo, co (zam. w co, rzad. do czego): „Technika filmowa może ingerować na naszą wyobraźnię” (t. m.).

$V + w N_{acc.} \geq V + na N_{acc.}$

Czasownik *ingerować* został użyty w błędnym znaczeniu ‘wpływać, oddziaływać na kogoś, na coś’, wchodząc do klasy semantycznej czasowników oznaczających wywieranie wpływu razem z czasownikami działać na kogo, co: działać na słuchaczy; oddziaływać na kogo, co: oddziaływać na młodzież; wpływać na kogo, co: wpływać na wychowanków.

5. KS czasowników oznaczających mówienie o czymś.

Deklarować o czym (zam. co): „Dyrekcja deklarowała o nowych wyborach do samorządu” (t. m.).

$V + N_{acc.} \geq V + o N_{loc.}$

Dowodzić o czym (zam. czego): „Andrzej dowodził o swojej słuszności” (t. m.).

$V + N_{gen.} \geq V + o N_{loc.}$

Ogłosić o czym (zam. co): „Przewodnicząca ogłosiła wszystkim o nowym zarządzeniu” (t. m.).

$V + N_{acc.} \geq V + o N_{loc.}$

Oświadczyć o czym (zam. oświadczyć, że): „Oświadczyliśmy o naszej gotowości” (TVP1, 11.12.1987 r., godz. 20.55, Konferencja prasowa).

Powtórzyć o czym (zam. co): „Powtórzyliśmy sobie o okoliczniku” (t. m.).

$V + N_{acc.} \geq V + o N_{loc.}$

W cytowanym przykładzie należy także uwzględnić możliwość elipsy rzeczownika: „Powtórzyliśmy sobie wiadomości o okoliczniku”.

Pytać o kim, o czym (zam. o kogo, co): „Dotyczy to spraw, o których mnie pytali wyborcy” (TVP2, 07.06.1989 r., godz. 18.30, „Studio wyborcze”).

$V + o N_{acc.} \geq V + o N_{loc.}$

Por. czasownik *wypytywać*.

Referować o czym (zam. co): „Mój zastępca referował już o tej sprawie” (t. m.).

$V + N_{acc.} \geq V + o N_{loc.}$

Relacjonować o czym (poprawniej: co): „Sprawozdawca relacjonował o przebiegu meczu”.

$V + N_{acc.} \geq V + o N_{loc.}$

Wypominać o czym (zam. co): „Rodzice wypominali mi ciągle o tym wydarzeniu” (t. m.).

$V + N_{acc.} \geq V + o N_{loc.}$

Wypytywać o kim, o czym (zam. o kogo, o co): „Ciągle wypytują mnie o jakichś podwyżkach” (t. m.).

$V + o N_{acc.} \geq V + o N_{loc.}$

Wy tłumaczyć o czym (zam. co): „Nauczycielka miała im wytłumaczyć o przewodzie pokarmowym” (t. m.).

$V + N_{acc.} \geq V + o N_{loc.}$

W danym przykładzie należy uwzględnić możliwość elipsy: „Nauczycielka miała im wytłumaczyć wszystko (to, co powiedziano)”.

Błędy w zakresie form rządzonych powstały pod wpływem innych czasowników tej klasy z rekcją $V + o N_{loc.}$: mówić o kim, o czym: mówić o najnowszych wydarzeniach; opowiadać o kim, o czym: opowiadać o podróżach; rozprawać o kim, o czym: rozprawać o swoich sukcesach; gadać o kim, o czym: gadać o głupstwach; szczebiotać o kim, o czym: szczebiotać o swoim szczęściu; bajać o kim, o czym: bajać o dawnych czasach; paplać o kim, o czym: paplać o znajomych; głądzić o kim, o czym: głądzić o swoich zdobyczach; pytlować o kim, o czym: pytlować o koleżankach; bajdurzyć o kim, o czym: bajdurzyć o swoich dzieciach; bzdurzyć o kim, o czym: bzdurzyć o podróżach w czasie.

6. KS czasowników oznaczających zastanawianie się nad czymś.

Rozważać nad czym (zam. co): „Na zebraniu rozważaliśmy nad przyjęciem tej uchwały” (t. m.).

$V + N_{acc.} \geq V + \text{nad } N_{instr.}$

Zastanawiać się o czym (zam. nad czym): „Jeśli dziś zastanawiamy się o sensie całej jego twórczości...” (TVP, 08.11.1987 r., godz. 17.30, „Tele-spotkania”); „O tych problemach zastanawiamy się zawsze w naszych telewizyjnych praktykach” (TVP2, 30.11.1987 r., godz. 22.45, „Komentarz dnia”).

$V + \text{nad } N_{instr.} \geq V + o N_{loc.}$

Zmiana rekcji w czasowniku rozważać dokonała się pod wpływem czasowników zastanawiać się nad kim, czym: zastanawiać się nad wyborem studiów; namyślać się nad kim, czym: namyślać się nad odpowiedzią; myśleć nad kim, czym: myśleć nad swoim położeniem; (także: o kim, o czym); rozmyślać nad kim, nad czym: rozmyślać nad skutkami pożaru (także: o kim, o czym); przemyśliwać nad czym: przemyśliwać nad wyjazdem; dumać nad kim, czym: dumać nad przyszłością (także: o kim, o czym); deliberować nad czym: deliberować nad ważnymi sprawami (także: o czym); debatować nad czym: debatować nad sprawą porządku (rzad.: o czym).

Błędny rząd czasownika zastanawiać się powstał pod wpływem czasowników tej klasy mających równoległą rekcję $V + o N_{loc.}$: myśleć, rozmyślać, dumać, deliberować, debatować.

7. KS czasowników oznaczających zapadanie na jakąś chorobę.

Zarazić się na co (zam. czym): „Dziecko zaraziło się w przedszkolu na anginę” (t. m.).

$V + N_{instr.} \geq V + \text{na } N_{acc.}$

Źródłem błędu jest wpływ czasowników z rekcją $V + \text{na } N_{acc.}$: (za)chorować na co: zachorować na anginę; rozchorować się na co: rozchorować się na nerki; zapaść na co: zapaść na zapalenie płuc; niedomagać na co: niedomagać na serce; zaniemóc na co: zaniemóc na astmę; zasłabnąć na co: zasłabnąć na serce; cierpieć na co: cierpieć na bezsenność; pot. stękać na co: stękać na ból krzyża; kwękać na co: kwękać na ból stawów.

8. KS czasowników oznaczających powracanie do zdrowia.

Wyzdrowieć z czego (zam. po po czym): „Wyzdrowiałem już z zapalenia płuc” (t. m.).

$V + \text{po } N_{loc.} \geq + z N_{gen.}$

Źródłem błędu jest rekcja innych czasowników tej klasy: wyleczyć się z czego: wyleczyć się z grypy; wykurować się z czego: wykurować się z przeziębienia; wygoić się z czego: wygoić się z ran; wylizać się z czego: wylizać się z choroby; wyjść z czego: wyjść z choroby; wygrzebać się z czego: wygrzebać się z gruźlicy; wykaraskać się z czego: wykaraskać się z choroby.

9. KS czasowników oznaczających patrzeć.

Przyglądać się na kogo, na co (zam. komu, czemu): „Dziecko przygląda się na obrazek” (t. m.).

$V + N_{\text{dat.}} \geq V + \text{na } N_{\text{acc.}}$

Zobaczyć na kogo, na co (zam. kogo, co): „Ciociu, zobacz na króla, jeszcze nigdy nie widziałam króla” (TVP1, 19.03.1989 r., godz. 9.00, „Teleranek”).

$V + N_{\text{acc.}} \geq V + \text{na } N_{\text{acc.}}$

Są to konstrukcje dosyć rozpowszechnione, powstałe pod wpływem innych czasowników tej klasy mających reakcję $V + \text{na } N_{\text{acc.}}$: patrzeć na kogo, co: patrzeć na krajobraz; spoglądać na kogo, co: spoglądać na pola; zerkać na kogo, co: zerkać na sąsiada; gapić się na kogo, na co: gapić się na koleżankę; spozierać na kogo, co: spozierać na okolicę; oglądać się na kogo, co: oglądać się na matkę.

10. KS czasowników oznaczających dawanie czegoś.

Dostarczać co (zam. zam. czego): „Otóż wojsko dostarcza niezbędny sprzęt, organizując np. pokaz maski przeciwigazowej i terenowy bieg w masce, czy strzelanie z broni pneumatycznej” (ŻW, 19.03.1987 r., nr 66, s. 3).

$V + N_{\text{gen.}} \geq V + N_{\text{acc.}}$

Ten bardzo rozpowszechniony błąd w formie rządzonej powstał pod wpływem takich czasowników jak dawać co: dawać prezent; ofiarowywać co: ofiarowywać biżuterię; wręczać co: wręczać kwiaty; doręczać co: doręczać pieniądze; przekazywać: przekazywać co księgozbiór.

11. KS czasowników oznaczających pomaganie.

Świadczyć czym (zam. co): „Przedsiębiorstwa świadczyły na rzecz Krakowa kwotę...” (TVP, 04.02.1989 r., „Kraków rewaloryzowany”).

$V + N_{\text{acc.}} \geq V + N_{\text{instr.}}$

Czasownik ten ma obok innych znaczeń znaczenie ‘czynić dobro’, ale w powyższym kontekście zostało ono nadmiernie rozszerzone. Reakcja uległa zmianie pod wpływem czasowników pomagać czym: pomagać sobie rękami; wspomagać czym: wspomagać radą; dopomagać czym: dopomagać radą; wspierać czym: wspierać pożyczką; ratować czym: ratować pewną sumą pieniędzy; poratować czym: poratować pożyczką; służyć czym: służyć finansową pomocą.

12. KS czasowników oznaczających opłacanie, finansowanie czegoś.

Inwestować co (zam. w co): „Przedsiębiorstwo nie było inwestowane od kilku lat” (TVP, 4.02.1989 r., „Kraków rewaloryzowany”).

$V + \text{w } N_{\text{acc.}} \geq V + N_{\text{acc.}}$

Zmiana formy rządzonej nastąpiła pod wpływem czasowników finansować co: finansować przedsiębiorstwo; opłacać co: opłacać studia; subsydiować co: subsydiować pismo; subwencjonować co: subwencjonować instytucje oświatowe.

13. KS czasowników oznaczających zaopatrywanie kogoś albo czegoś w coś.

Opatrzyć kogo, co w co (zam. czym): „Opatrzył blankiet w podpis”.

$V + N_{instr.} \geq V + w N_{acc.}$

Zasilać co w co (zam. czym): „Elektrownie zasilają w prąd całe miasteczko” (TVP1, 20.09.1988 r., godz. 21.30, „Program publicystyczny”); „Tego zasilania w surowce i materiały nie ma” (TVP1, 29.09.1987 r., godz. 21.05, „Program publicystyczny”); „Zmieniamy np., bo musimy, sieć zasilającą zakład w energię elektryczną” (GR, 08.09.1987 r., nr 209, s. 3).

$V + N_{instr.} \geq V + w N_{acc.}$

Rzeczowniki rządzone zostały użyte w błędnej formie na skutek wpływu czasowników zaopatrzyć w co: zaopatrzyć sklep w towary; wyposażyć w co: wyposażyć turystów w plecaki; wyekwipować w co: wyekwipować alpinistów w ciepłą odzież; uzbroić w co: uzbroić przedsiębiorstwo w nowoczesny sprzęt.

14. KS czasowników oznaczających owinięcie, ubranie w co.

Okryć kogo w co: (zam. czym): „Okryła jej ramiona w szal” (t. m.).

$V + N_{instr.} \geq V + w N_{acc.}$

Przyczyną błędnej rekcji jest wpływ innych czasowników tej klasy: owinać w co: owinać nogi w koc; zawinać w co: zawinać chorego w prześcieradło; okutać w co: okutać głowę w chustę; obwinać w co: obwinać stopy w pled; opatulić w co: opatulić dziecko w kożuch; spowić w co: spowić głowę w bandaż; także: ubrać w co: ubrać gościa w płaszcz; odziać w co: odziać dziecko w łachmany; wystroić w co: wystroić córkę w nową suknię.

15. KS czasowników oznaczających otrzymanie czegoś od kogoś.

Odziedziczyć co od kogo (zam. po kim): „Odziedziczyłam od ciotki piętrowy dom” (t. m.).

$V + po N_{loc.} \geq V + od N_{gen.}$

Zmiana rekcji dokonała się pod wpływem czasowników dostać co od kogo: dostać pieniądze od rodziców; otrzymać co od kogo: otrzymać prezent od znajomych; uzyskać co od kogo: uzyskać od kogoś informację; zdobyć co od kogo: zdobyć od kogo dokumenty.

16. KS czasowników oznaczających domaganie się czegoś od kogoś.

Dochodzić czego od kogo (poprawnie bez dopełnienia dalszego): „Dochodzenie alimentów od osób przebywających tam jest bardzo utrudnione” (Rz. 23.02.1987 r., nr 45, s. 6). Konstrukcja dochodzić od kogo pojawia się pod wpływem takich czasowników jak egzekwować co od kogo: egzekwować zobowiązania od kogoś; domagać się czego od kogo: domagać się od szefa podwyżki; wymagać czego od kogo: wymagać od dziecka szacunku; żądać czego od kogo: żądać od rodziców pieniędzy.

17. KS semantyczna czasowników oznaczających ubliżanie komuś.

Lżyć komu czemu (zam. kogo, co): „Murarz lżył ciągle swojej żonie” (t. m.).

$V + N_{acc.} \geq V + N_{dat.}$

Błędna konstrukcja powstała pod wpływem czasowników wymyślać komu: wymyślać sąsiadowi; ubliżać komu: ubliżać rodzicom; złorzeczyć komu, czemu: złorzeczyć żonie; urągać komu: urągać kolegom; sobaczyć komu: sobaczyć przyjaciółce. Por. także nie notowane w słownikach pot. nawtykać, nawrzucać komu, czemu w zn. 'nawymyślać'.

18. KS czasowników oznaczających sprzeciwianie się komuś albo czemuś.

Drażnić się komu, czemu (zam. kogo, co): „Tomek drażni się psu” (t. m.).

$V + N_{acc.} \geq V + N_{dat.}$

Kwestionować czemu (zam. co): „Nie kwestionuję pana poglądom” (t. m.).

$V + N_{acc.} \geq V + N_{dat.}$

Błędne konstrukcje powstały pod wpływem czasowników sprzeciwiać się komu, czemu: sprzeciwiać się dziecku; przeciwstawiać się komu, czemu: przeciwstawiać się dyrekcji; oponować komu, czemu: oponować dyskutantowi; opierać się komu, czemu: opierać się pokusie; stawiać się komu: stawiać się ojcu; stawać okoniem komu: stawać starszym okoniem.

19. KS czasowników oznaczających występowanie przeciw komuś, czemuś.

Odwołać się przeciw komu, czemu (zam. od czego): „Kowalscy odwołali się przeciw wyrokowi sądu” (t. m.).

$V + \text{od } N_{gen.} \geq V + \text{przeciw } N_{dat.}$

Oburzać się przeciw komu, czemu (zam. na kogo, na co): „Zawsze oburzam się przeciw takim decyzjom” (t. m.).

$V + \text{na } N_{acc.} \geq V + \text{przeciw } N_{dat.}$

W przykładach tych nastąpiło wyrównanie rekcji do czasowników rządzących celownikiem z przyimkiem przeciw: występować przeciw komu, czemu: występować przeciw wyrokowi sądu; protestować przeciw komu, czemu: protestować przeciw decyzji władz; oponować przeciw czemu: oponować przeciw wnioskowi; demonstrować przeciw komu, czemu: demonstrować przeciw wojnie; strajkować przeciw komu, czemu: strajkować przeciw podwyżce płac; buntować się przeciw komu, czemu: buntować się przeciw zarządzeniom; burzyć się przeciw komu, czemu: burzyć się przeciw władzom.

20. KS czasowników oznaczających agresję w stosunku do kogoś, czegoś.

Atakować na kogo, na co (zam. kogo, co): „Psy na niego atakowały” (TVPI, 19.06.1988 r., godz. 9.00, „Teleranek”).

$V + N_{acc.} \geq V + \text{na } N_{acc.}$

Odgrażać się na kogo, na co (zam. komu, czemu): „Tamci chłopcy odgrażają się na naszą klasę” (t. m.).

Błędna rekcja pojawiła się pod wpływem czasowników napadać na kogo, co: napadać na rozmówców; nacierać na kogo, co: nacierać na przeciwnika; napierać na kogo, co: napierać na dyskutanta; zamierzać się na kogo, co: zamierzać się na dziecko; krzyczeć na kogo, co: krzyczeć na ucznia; wrzeszczeć na kogo, na co: wrzeszczeć na dzieci; drzeć się na kogo, co:

drzeć się na psa; wydzierać się na kogo, co: wydzierać się na sąsiadów; pomstować na kogo, na co: pomstować na znajomych.

21. KS czasowników oznaczających przyzwyczajanie się, przystosowywanie się do kogoś, czegoś.

Oswajać się do kogo, czego (zam. z kim, czym): „Papugi oswajają się do jednej osoby” (TVP1, 25.06.1988 r., godz. 19.00, „Z kamerą wśród zwierząt,,).

$V + z N_{instr.} \geq V + do N_{gen.}$

Błąd w formie rządzonej czasownika oswajać się powstał pod wpływem innych czasowników tej klasy mających reakcję $V + do N_{gen.}$: przyzwyczajając się do kogo, czego: przyzwyczajając się do niewygód; przywykać do kogo, czego: przywykać do otoczenia; nawykać do kogo, czego: nawykać do samotności; wdrażać się do czego: wdrażać się do pracy; przystosowywać się do kogo, czego: przystosowywać się do warunków; dostosowywać się do kogo, do czego: dostosowywać się do sytuacji; dopasować się do kogo, czego: dopasować się do okoliczności; dostroić się do kogo, do czego: dostroić się do otoczenia.

22. KS czasowników oznaczających przeżywanie uczucia sympatii, miłości do kogoś.

Sympatyzować w kim (zam. z kim): „Ona sympatyzowała w tym chłopaku” (t. m.).

$V + z N_{instr.} \geq V + w N_{loc.}$

W podanym przykładzie nastąpiło wyrównanie reakcji do czasowników kochać się w kim: kochać się w rówieśniku; zakochać się w kim: zakochać się w koleżance; rozkochać się w kim: rozkochać się w dziewczynie; podkochiwać się w kim: podkochiwać się w sąsiadce; durzyć się w kim: durzyć się w aktorze; gustować w kim: gustować w blondynkach; uczn. bujać się w kim: bujać się w koledze.

23. KS czasowników oznaczających lubienie kogoś, czegoś.

Garnąć się za kim, czym (zam. do kogo, czego): „Ludzie nie garną się za tymi kurczakami” (t. m.).

$V + do N_{gen.} \geq V + za N_{instr.}$

Czasownik garnąć się został użyty błędnie w powyższym kontekście, a forma rządzona pojawiła się pod wpływem takich czasowników, jak przepadać za kim, czym: przepadać za dziećmi; szaleć za kim, czym: szaleć za żoną; wariować za kim, czym: wariować za narzeczonym; zabijać się za kim, czym: zabijać się za słodyczami.

24. KS czasowników oznaczających popieranie kogoś albo czegoś.

Nie hołdować kogo, czego (zam. komu, czemu): „Ja tego nie hołduję” (TVP, 19.03.1987 r., film oświatowy).

$neg. V + N_{dat.} \geq neg. V + N_{gen.}$

Czasownik hołdować został użyty w znaczeniu ‘popierać’ i dostosował swoją formę rządzoną do czasowników popierać kogo, co: popierać pomysł;

wspierać kogo, co: wspierać ideę czynem; wspomagać kogo, co: wspomagać kolegę radą. Także: protegować kogo: protegować znajomego; polecać kogo: polecać koleżankę. Czasowniki te z przeczeniem rządzą dopełniaczem.

25. KS czasowników oznaczających wyróżnianie się czymś.

Celować czym (zam. w czym): „Moja córka celuje robieniem przykrych niespodzianek” (t. m.).

$V + w N_{loc.} \geq V + N_{instr.}$

Błędna rekcja tego czasownika pojawiła się pod wpływem takich czasowników jak wyróżniać się czym: wyróżniać się taktem; odznaczać się czym: odznaczać się wspaniałą grą; wyodrębniać się czym: wyodrębniać się indywidualnością stylu; wybijać się czym: wybijać się zdolnościami i in.

26. KS czasowników oznaczających przewyższanie kogoś w czymś.

Przeważać kogo (zam. nad kim): „Holendrzy przeważają drużynę węgierską przede wszystkim pod względem wykształcenia”. (TVP1, 29.04.1987 r., godz. 22.30, „Studio Sport”).

Cytowana błędna konstrukcja jest wynikiem wpływu takich czasowników jak przewyższyć kogo – w czym: przewyższyć doświadczeniem; przejść kogo – w czym: uczeń przeszedł mistrza; przeskoczyć kogo – w czym: przeskoczyć kogoś w pomysłach; prześcignąć kogo – w czym: prześcignąć kolegę w nauce.

27. KS czasowników oznaczających odpoczywanie.

Odprężyć się od kogo, czego (poprawnie bez dopełnienia): „Chciała, żeby odprężyć się od wszystkich smutków” (t. m.).

Źródłem błędnej konstrukcji jest wpływ czasowników odpocząć od kogo, czego: odpocząć od znajomych; odetchnąć od kogo, czego: odetchnąć od dzieci; odsapnąć od kogo, czego: odsapnąć od zmartwień; odzipnąć od kogo, czego: odzipnąć od pracy; wytchnąć od kogo, czego: wytchnąć od kłopotów.

28. KS czasowników oznaczających wstąpienie dokądś na krótko.

Zobaczyć do kogo, czego (zam. kogo, co): „Zobaczmy do fabryki” (TVP, 20.09.1987 r., 11.30, „Siedem anten”).

$V + N_{acc.} \geq V + do N_{gen.}$

Czasownik w powyższym zdaniu ma znaczenie ‘zajrzeć dokądś’. Łączący się z nim rzeczownik został użyty w dopełniaczu z przyimkiem do. Obok innych czasowników tej klasy może występować rzeczownik w dopełniaczu z przyimkiem do: zajrzeć do kogo, czego: zajrzeć do rodziców; zaglądnąć (reg.) do kogo, czego: zaglądnąć do sąsiadów; wpaść do do kogo, czego: wpaść do szkoły; wstąpić do kogo, czego: wstąpić do znajomych.

Cytowane związki wyrazowe uznać należy raczej za związki przynależności albo konstrukcje przejściowe między związkami rządu i przynależności (możemy zapytać: „do kogo zajrzeć”? i „gdzie zajrzeć?”), zostały jednak uwzględnione ze względu na podobieństwo procesu wyrównawczego.

29. KS czasowników oznaczających zwolnienie z czegoś.

Odciążyć kogo, co – z czego (zam. od czego): „Przed wszystkim jednak [...] zastanówmy się, jak pomóc kobietom pracującym. Jak odciążyć je choć w części z obowiązków rodzinnych...” (WS, 05.03.1987 r., nr 10, s. 1).

$V + \text{od } N_{\text{gen.}} \geq V + \text{z } N_{\text{gen.}}$

Błąd w rekcji czasownika powstał pod wpływem innych czasowników tej klasy: *oswobodzić* kogo, co – z czego (także: od czego): *oswobodzić* z niewoli; *uwolnić* kogo co – z czego (także: od czego): *uwolnić* z pęt; *wyswobodzić* kogo, co – z czego (także: od czego, spod czego): *wyswobodzić* z więzów; *wyzwolić* kogo, co – z czego: *wyzwolić* z niewoli; *zwolnić* kogo, co – z czego (także: od czego): *zwolnić* z egzaminu.

W niektórych klasach semantycznych panuje więcej niż jeden typ rządu, najczęściej dwa, ten sam czasownik może nawet w różnych swoich znaczeniach rządzić różnymi formami przypadkowymi. Wyrównania rekcyjne są w tych klasach bardzo częste i niejako wielokierunkowe: raz działanie wyrównawcze okazuje jeden typ rekcji, raz drugi.

Wydaje się, że tego typu klasy czasowników przedstawiają stan przejściowy i z czasem ustali się jeden typ rekcji.

Wyróżniono trzy takie klasy:

1. KS czasowników oznaczających obronę, ochronę, unikanie:

Stronić przed kim, czym (zam. od kogo, czego): *Córka zaczęła przede mną stronić.*

$V + \text{od } N_{\text{gen.}} \geq V + \text{przed } N_{\text{instr.}}$

Wystrzegać się przed kim, czym (zam. kogo, czego): *Zawsze wystrzegam się przed takimi znajomymi.*

$V + N_{\text{gen.}} \geq V + \text{przed } N_{\text{instr.}}$

Uchylić się przed czym (zam. od czego): *Błyskawicznie uchylił się przed ciosem.*

$V + \text{od } N_{\text{gen.}} \geq V + \text{przed } N_{\text{instr.}}$

Lękać się przed kim, przed czym (zam. kogo, czego): *Dzieci lękają się przed sąsiadami.*

$V + N_{\text{gen.}} \geq V + \text{przed } N_{\text{instr.}}$

Strzec się od kogo, czego (zam. kogo, czego): *Trzeba się od takich ludzi strzec.*

$V + N_{\text{gen.}} \geq V + \text{od } N_{\text{gen.}}$

Uchować się od kogo, czego (zam. przed kim, czym): *Syn jakoś uchował się od złych wpływów.*

$V + \text{przed } N_{\text{instr.}} \geq V + \text{od } N_{\text{gen.}}$

Schować się od kogo, czego (zam. przed kim, czym): *Schowaliśmy się od nich.*

$V + \text{przed } N_{\text{instr.}} \geq V + \text{od } N_{\text{gen.}}$

Pozostałe czasowniki tej klasy mają rekcję następującą: V + przed N_{instr.} oraz V + od N_{gen.}. Niektóre z nich mają formy oboczne, np. chronić (się), ochraniać się, osłaniać (się), zasłaniać (się): (o)bronić się przed kim, czym, od kogo, czego: obronić się przed napaścią, od napaści; (o)chronić się od kogo, czego, przed kim, czym: chronić od kłopotów, chronić głowę przed uderzeniami; osłonić się od kogo, czego, przed kim, czym: osłonić się od wiatru, przed wiatrem; zasłonić się od kogo, czego, przed kim, czym: zasłonić się od słońca, przed uderzeniem; schronić się przed kim, czym: schronić się przed deszczem; (u)chronić się od kogo, czego, przed kim, czym: uchronić się od chorób, przed nędzą; uciec od kogo, czego: uciec od towarzystwa, przed kim, czym: uciec przed pogonią; ukryć się przed kim, czym: ukryć się przed pościgiem; uratować się od kogo, czego: uratować się od śmierci; ustrzec się od kogo, czego, przed kim, czym: ustrzec się od złych wpływów, ustrzec przed kolegami.

2. KS czasowników oznaczających otrzymanie czegoś (w wyniku próśb).

Wyjednać co od kogo (zam. u kogo): Wyjednaliśmy od rodziców pozwolenie na wycieczkę.

V + u N_{gen.} ≥ V + od N_{gen.}

Inne czasowniki tej klasy mają albo rekcję V + u N_{gen.} albo V + od N_{gen.}; niektóre mają formy równoległe (por. wybłagać, wyprosić): otrzymać co – od kogo: otrzymać od zwierzników naganę; uzyskać co – od kogo: Uzyskać przebaczenie od rodziców; wybłagać co – u kogo rzad. od kogo: wybłagać u matki (od matki) zgodę na małżeństwo; wydębić co – od kogo (na kim): wydębić od wuja pieniądze; wykołatać co – od kogo: wykołatać od rodziców pieniądze; wymodlić co – u kogo; wymodlić u opiekunów pozwolenie na wyjazd; wyprosić co – od kogo, u kogo: wyprosić u matki przebaczenie; wyskamlać co – od kogo: wyskamlać od ojca pożyczkę; wytargować co – od kogo: wytargować znaczki od kolegi; wyżebrać co – u kogo: wyżebrać datki u ludzi.

3. KS czasowników oznaczających utratę świadomości bądź śmierć.

Mdleć od czego (zam. z czego): Dziecko mdlało od głodu.

V + z N_{gen.} ≥ V + od N_{gen.}

Zamarznąć z czego (zam. od czego): Zamarzliśmy na przystanku ze strasznego mrozu (zam. od mrozu).

V + od N_{gen.} ≥ V + z N_{gen.}

Inne czasowniki tej klasy: omdleć z czego, od czego: omdleć z bólu, od długiego stania; umrzeć z czego: umrzeć z ran; zemrzeć z czego, od czego: zemrzeć z upływu krwi, od ciosu nożem; (s)konać z czego: konać z pragnienia; zdechnąć z czego, od czego: zdechnąć z wyczerpania.

PODSUMOWANIE

W danej klasie semantycznej panuje najczęściej jeden typ rekcji. Jeżeli jakiś czasownik należący do tej klasy rządzi inną formą przypadkową, następuje przeważnie wyrównanie jego cech rekcyjnych, co z punktu widzenia obowiązującej normy językowej uznaje się za błąd. Z czasem użycie takiej wyrównanej konstrukcji może stać się normą, np. *rządzić* kim, czym (stpol. rządzić kogo, co).

W pewnych przypadkach czasownik zostaje użyty w błędnym znaczeniu, wchodzi wtedy do nowej klasy semantycznej i przejmuje jej typ rekcyjny, np. *koordynować* kim, czym w znaczeniu 'kierować', *ingerować* na co w znaczeniu 'wywierać wpływ', *holdować* kogo 'popierać', *przeważać* kogo 'przewyższać' i in.

Większość niepoprawnych związków wyrazowych notują słowniki poprawnej polszczyzny, jednak nie wszystkie błędne konstrukcje są w nich uwzględnione, np. *koordynować* kim, czym, *odprężyć* się od czego, *garnąć się* za kim, za czym, *świadczyc* czym, inwestować co (zam. w co). Świadczy to o rozrzerzeniu się konstrukcji wyrównanych w ramach czasownikowych klas semantycznych. Słowniki nie notują także okazjonalnych wykolejeń semantyczno-rekcyjnych typu *ingerować* na kogo, co ze względu na ich jednostkowy charakter.

O żywotności wyrównań w ramach klas semantycznych czasownika świadczy między innymi pojawienie się tego typu struktur w języku komentatorów telewizyjnych, w prasie i w języku uczniów.

Proces wyrównań rekcyjnych nie jest ograniczony do określonego etapu rozwoju języka, działa bowiem od początku kształtowania się polszczyzny, unifikując cechy syntaktyczne czasowników w ramach poszczególnych klas semantycznych.

OBJAŚNIENIE SKRÓTÓW

- GR – „Głos Robotniczy”
KS – Klasa semantyczna
N – nomen
pot. – potoczny
reg. – regionalny
Rz – „Rzeczpospolita”
t. m. – tekst mówiony
uczn. – uczniowski
V – verbum
WS – „Wiadomości Skierniewickie”
ŻW – „Żołnierz Wolności”

*Barbara Krucka*MECHANISM OF ERROR FORMATION IN THE VERBAL GOVERNMENT SYNTAX
(WITHIN THE SEMANTIC CLASSES OF THE VERB)

One of the significant contributions of structural semantics is a discovery of dependence between the meaning of the verb and its government properties. This dependence finds expression, among other things, in the tendency towards uniformization of the government of verbs belonging to the same semantic class. Errors within the verbal government are extremely frequent, which testifies to the strength and vitality of the process of uniformization.

A given semantic class usually has one type of government. If a verb belonging to this class governs a different case form, there usually follows a uniformization of its government properties, which, from the point of view of the binding language norm, is considered to be an error. In time the use of such uniformized form can become a language norm, e. g. *rządzić kim, czym* (to govern smb) in the Old Polish had the form of *rządzić kogo, co*.

In certain cases the verb may be used in an incorrect meaning – it then enters a new semantic class and takes over its type of government, e. g. *koordynować kim, czym* (to coordinate smb) in the sense of *kierować kim, czym* (to direct smb); *ingerować na co* (to interfere in smth) in the sense of *wywierać wpływ na co* (to exert influence on smth).

The vitality of the uniformizations within semantic classes of the verb is additionally underscored by the fact such structures appear in the language of TV commentators, in the press, as well as in the language of schoolchildren.

The process of government uniformization is by no means limited to a particular stage of language development. It exists since the beginning of the formation of the Polish language, making uniform syntactic properties of verbs within particular semantic classes.